

Research Paper

Investigation and analysis of the impact of historical contexts on urban tourism development

Ali Morvati*¹

¹ Master of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Keywords

Tourism development, planning, historical contexts, geography and tourism

A B S T R A C T

The purpose of this research is to investigate the role of historical contexts in the tourism development of Gamishan city and to identify the challenges facing it. The scope of the study includes the historical contexts of this city and our statistical community, residents, tourism managers, and tourists. The research sample consists of 150 people who will be selected using random sampling methods. In this research, a mixed method (qualitative and quantitative) is used, and the research tools include questionnaires designed to collect statistical data and semi-structured interviews with tourism experts and experts. The innovation of this research is in the integration of historical and cultural aspects with the development of sustainable tourism in the region and providing operational solutions to improve tourist attractions. The results show that the historical contexts not only act as a source of attraction for tourists, but also, if properly managed, can contribute to the economic and social development of the region. Also, challenges such as the negative effects of tourism on the local community and the deterioration of cultural heritage have also been identified. These cases require comprehensive management and empowerment of local communities to lead to the preservation and optimal exploitation of this historical heritage.

*Corresponding Author.

Morvati, A. (2024). Investigation and analysis of the impact of historical contexts on urban tourism development. *Human Ecology*, 3(6), 470-482.

Doi: [10.22034/ej.2024.211799](https://doi.org/10.22034/ej.2024.211799)

بررسی و تحلیل تاثیر بافت های تاریخی بر توسعه گردشگری شهری

علی مروتی * ۱

۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری دانشکده هنر و معماری دانشگاه کردستان سنندج ایران.

واژگان کلیدی

توسعه گردشگری، برنامه ریزی، بافت های تاریخی، جغرافیا و توریسم

چکیده

هدف این پژوهش بررسی نقش بافت های تاریخی در توسعه گردشگری شهرستان گمیشان و شناسایی چالش های پیش روی آن است. محدوده مورد مطالعه شامل بافت های تاریخی این شهرستان و جامعه آماری ما، ساکنان محلی، مدیران گردشگری، و گردشگران می باشد. حجم نمونه ی تحقیق شامل ۱۵۰ نفر است که با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی انتخاب خواهند شد. در این پژوهش از روش ترکیبی (کیفی و کمی) استفاده می شود و ابزار پژوهش شامل پرسش نامه های طراحی شده برای جمع آوری داده های آماری و مصاحبه های نیمه ساخت یافته با متخصصان و صاحب نظران گردشگری است. نوآوری این پژوهش در ادغام جنبه های تاریخی و فرهنگی با توسعه گردشگری پایدار در منطقه و آرایه راهکارهای عملیاتی برای بهبود جذب گردشگر می باشد. نتایج نشان می دهد که بافت های تاریخی نه تنها به عنوان منبع جذابیت برای گردشگران عمل می کنند، بلکه در صورت مدیریت صحیح، می توانند به توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه کمک شایانی نمایند. همچنین چالش هایی نظیر تأثیرات منفی گردشگری بر جامعه محلی و زوال میراث فرهنگی نیز شناسایی شده است. این موارد نیازمند مدیریت کل نگر و توانمندسازی جوامع محلی هستند تا به حفظ و بهره برداری بهینه از این میراث تاریخی منجر شوند.

۱. مقدمه

امروزه صنعت گردشگری یکی از ۳ صنعت برتر جهان از نظر ایجاد اشتغال و درآمد ارزی مطرح است. گردشگری عامل مهم و اساسی برای توسعه و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مناطق و همچنین یکی از روش های پررونق گذران سالم اوقات فراغت به شمار می رود. این صنعت که از آن به عنوان صنعت نامرئی یاد می شود موجب توسعه همه جانبه مناطق شده مشاغل بی شماری ایجاد کرده و باعث ارتقاء سطح دانش و آگاهی انسان ها می شود و به همین دلیل به عنوان پدیده ای مهم در تسهیل امر توسعه به شمار می رود (گولتا، ۱۳۸۴، ۴۳). بازدید از منابع فرهنگی و تاریخی یکی از بزرگترین، فراگیرترین و روبه رشدترین بخش های صنعت گردشگری عصر حاضر است. در حقیقت، این چنین به نظر می رسد که گردشگری میراث رشد بسیار سریع تری از سایر اشکال گردشگری خصوصا در کشورهای در حال توسعه داشته و باید آن را به عنوان ابزار بالقوه مهمی برای کاهش فقر و توسعه اقتصادی جامعه به حساب آورد. گردشگری میراث معمولا به عناصر زنده و بنا شده فرهنگ متکی است و از گذشته ملموس و ناملموس به عنوان منبعی برای گردشگری بهره می گیرد. اگرچه روز به روز علاقه به گردشگری میراث بیشتر می شود ولی رشته ای نو پا است در رابطه با پویایی گردشگری میراث فرهنگی در مناطق در حال توسعه، فقدان تحقیقات یکپارچه هنوز احساس می شود. کشور ایران به عنوان یکی از تمدن های باستان دارای میراث فرهنگی عظیم و چشمگیر می باشد. یکی از مکان هایی که دارای پیشینه و تمدن کهن و دارای بناها و محوطه های تاریخی و باستانی و .. است شهرستان گمیشان می باشد. این تحقیق می کوشد با برنامه ریزی و ارائه راهکار جهت توسعه اثرگذاری بافت تاریخی شهرستان گمیشان در توسعه گردشگری این شهرستان می باشد.

اهداف تحقیق

- بررسی اثر بافت تاریخی شهرستان گمیشان بر روی توسعه گردشگری

- ارائه راهکار جهت توسعه گردشگری میراث فرهنگی در شهرستان گمیشان

سوال تحقیق

آیا بافت تاریخی شهرستان گمیشان موجب توسعه گردشگری منطقه می گردد؟

فرضیه های تحقیق

۱. بنظر می رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگر در شهرستان گمیشان مؤثر واقع گردد.
۲. به نظر می رسد برنامه ریزی های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان می گردد.

محدودیت ها و موانع تحقیق

همواره پژوهشگران در تحقیقات خود با محدودیت هایی مواجه هستند. محدودیت ها به عنوان یک واقعیت باعث کند رسیدن به هر هدفی می گردند، تحقیق حاضر نیز از این قاعده مستثنی نمی باشد. لذا محدودیت های اصلی این تحقیق عبارتند از:

۱. عدم همکاری مسئولان سازمان ها و مراکز
۲. عدم همکاری عده ای از گردشگران
۳. کمبود منابع در مورد محدوده تحقیق
۴. عدم همکاری سازمان متولی و نداشتن اطلاعات به روز و کافی در این زمینه.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

اگرچه روز به روز علاقه به گردشگری میراث بیشتر می شود، ولی رشته ای نو پا است و در این مقوله فقدان تحقیقات احساس می شود. درباره این موضوع در سطح منطقه کاری صورت نگرفته است به جز در معدودی از کتاب های خارجی که به صورت جزئی در مورد جغرافیای فرهنگی (بعد مادی) توضیحاتی داده شده است. در ذیل به چند نمونه اشاره می شود:

-عظیمی (۱۳۸۲)، در مقاله اقتصاد جهانگردی میراث فرهنگی به این امر می‌پردازد که شهرها و شهرک‌های تاریخی بدون تردید بهترین نمونه میراث فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌گردند و محقق به این نتیجه دست پیدا کرده است که باید بهای بیشتری را به مطالعات کاربردی جهت ارزیابی تأثیرات در اقتصاد شهر، منطقه و حتی کل اقتصاد، مقصد جهانگردی فرهنگی داده شود.

-سلطانی، ۱۳۸۸، در مقاله بازآفرینی مرکز شهر، توسعه گردشگری بر محور مرکز تاریخی شهر به این مقوله می‌پردازد که مراکز تاریخی شهرهای ایران مهمترین جاذبه‌های گردشگری این شهرها هستند و وجه متمایز و خصوصیات منحصر به فرد مکانی، تاریخی و فرهنگی هر شهر را در واقع باید در همان بافت تاریخی و آثار کالبدی و معنایی به جای مانده در آن جستجو نمود. در نتایج این پژوهش به این جمع‌بندی رسیده است که پیشینه و شرایط حال حاضر شهرهای ایران نشانگر این حقیقت است که ویژگی‌ها و مزیت‌های ذکر شده برای مرکز تاریخی شهر در خصوص غالب شهرهای تاریخی کشور صدق می‌کند. لیکن به دلیل فقدان زیر ساخت‌های مناسب جهت ایجاد جاذبه‌های مکمل، توجه به مراکز تاریخی شهر به عنوان مهمترین و موثرترین مزیت نسبی در جذب گردشگران داخلی و خارجی و توسعه صنعت گردشگری در شهرهای متوسط کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

جهانی (۱۳۹۰)، در مقاله نیم‌نگاهی به محور گردشگری تاریخی و طبیعی روستای یسن (دیلمان)، می‌نویسد: میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر جنبه نبوغ آن ملت و تداوم اسرارآمیزی است که هر ملت آنچه را در طی قرون و اعصار آفریده است و هر آنچه که می‌تواند بالقوه در آینده بیافریند، با هم ارتباط می‌دهد. فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی در طی چند سال اخیر در مناطق کوهستانی، جلگه‌ای گیلان موجودیت تپه‌های باستانی محوطه‌های تاریخی و بناهای قدیمی خصوصاً روستای یسن در دیلمان (سیاهکل) را شدیداً به مخاطره انداخته است. برخی از این آثار منجمله گورستان‌های تاریخی پیش از آن مورد حفاری علمی قرار بگیرند مورد حفاری غیر مجاز قرار گرفته است. در این استان به لحاظ تنوع اشیاء مکشوفه از منابع مختلف آن از قدیم الایام محل استقرار و تمدن زیست بوده است. این نکته حائز اهمیت است که تحقیقات انجام یافته در استان گیلان مقطعی بوده و نه تنها استمرار نداشته بلکه یک حوزه جغرافیایی معینی را نیز در حیطه پژوهش خود نداشته است.

-خاکبان (۱۳۹۰)، در مقاله خود تحت عنوان آسیب‌های مردمی در بناهای تاریخی، لزوم آشنایی با مردم و کمک طلبیدن از آنان در حفظ و حراست از میراث عظیم برجای مانده از گذشتگان را مهم ارزیابی نموده است، اما گام برداشتن در این سو، کاری سخت و دشوار و نیازمند پیدا نمودن راهکارهای اجرایی دانسته است. بر این اساس در یک جمع بندی کلی پیشنهادهایی را ارائه نموده است:

- ضرورت ارائه طرح جامع حفاظت شهر و روستاهای تاریخی با عنایت به بناهایی که دارای ارزش فرهنگی هستند و بدون فراموش کردن بناهایی که متعلق به دوران مدرن هستند.

- به اجرا گذاردن سیاست مستمر در زمینه حفاظت، نیازمند اقدام گسترده در زمینه تمرکززدایی و توجه دقیق به فرهنگ محلی است.

- تلاش در جهت حفظ اصالت بنا، منجر به جذب گردشگران و فراهم نمودن بستری مناسب جهت اشتغال خواهد بود.

- فرهنگ‌سازی از طریق ساخت برنامه‌های فرهنگی و اطلاع رسانی به وسیله مطبوعات و سایر مکانیزم‌های ممکن.

- هماهنگی بین مسوولین محلی و نمایندگان سازمان میراث فرهنگی جهت ارایه تمهیداتی در زمینه کاهش آسیب‌های مردمی و فراهم نمودن زمینه‌های اجرایی آن.

- برگزاری دوره‌های آموزشی چگونگی حفاظت از ابنیه و آثار تاریخی جهت متولیان بقاع متبرکه.

- انجام پژوهش‌های مطالعاتی و گنجاندن آن در برنامه‌های آموزش عمومی.

حدوست (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان، بازسازی محله‌های قدیمی شهر رشت به منظور توسعه جاذبه‌های گردشگری شهری (مطالعه موردی، محله ساغریسازان) به این نتایج دست پیدا کرده است که جاذبه‌های مذهبی و بافت تاریخی محله ساغریسازان در کنار معماری قدیمی موجود، می‌تواند عوامل مثبتی در جذب گردشگران محسوب شوند. حال آنکه عدم شناخت مسافران نسبت به جاذبه‌های گردشگری شهر رشت و کم‌رنگ جلوه دادن آنها در مقایسه با شهرهای پیرامون، موجب گردیده که اغلب گردشگران این شهر را به عنوان یک مقصد مستقل نشناخته و بیشتر به عنوان یک مسیر گذری برای رسیدن به شهرهای اطراف از آن عبور کنند. حال آنکه با اطلاع رسانی مناسب و انجام تمهیدات در زمینه توسعه گردشگری شهری، از جمله بازنگری در احیای محله‌های قدیمی و تاریخی می‌توان زمینه‌ی لازم برای افزایش مدت ماندگاری مسافران را در مرکز استان فراهم نمود.

نیایوان (۲۰۰۶)، در ژورنال گردشگری میراث، گردشگران میراث را بر اساس انگیزه به سه دسته تقسیم می‌کنند: فرهنگ محور، حساس به فرهنگ و آگاه به فرهنگ. این انگیزه‌ها همراه با آثار باقیمانده از گذشته، گستره‌ای از انواع گردشگری میراث را به وجود می‌آورند که همگی آنها جزء مهمی از محصول میراث در کشورهای کمتر توسعه یافته هستند.

نصوری (۱۳۸۹)، در تحقیق خود به بررسی چالشها و فرصت های گردشگری در مناطق روستایی شهرستان رودبار پرداخته است. رضائی و علیزاده (۱۳۸۹)، نیز در پژوهش خود «توان های اکوتوریستی در شهرستان رودبار با تأکید بر توانایی ها و محدودیت های عناصر اقلیمی» را مورد بررسی قرار داده اند.

رضائی و همکاران (۱۳۸۹) نیز در تحقیق خود تحت عنوان «بررسی و تحلیل عوامل جذب توریست در شهرستان رودبار با تأکید بر عوامل محیط طبیعی» به این نتیجه رسیده اند که شهرستان رودبار به رغم برخورداری از سابقه درخشان فرهنگ و تمدن کهن و جذابیت متعدد گردشگری و بویژه اکوتوریستی، تاکنون آنگونه که شایسته است مورد توجه مسئولین، برنامه ریزان و سرمایه گذاران قرار نگرفته و به لحاظ ضعف زیرساخت ها، مورد استقبال گردشگران نیز قرار ندارد. در تمامی این تحقیقات به جذابیت های گردشگری (اکوتوریستی، فرهنگی و تاریخی) و چگونگی جذب گردشگر در استان و شهرستان رودبار اشاره شده و به توسعه صنعت گردشگری تأکید شده است.

مطالعات مقدماتی نشان می دهد که، شهرستان گمیشان با جاذبه های بی بدیل طبیعی و تاریخی یکی از مکان های تاریخی با پیشینه و تمدن کهن و دارای بناها و محوطه های تاریخی و باستانی است. در این تحقیق تلاش بر این است تا با بررسی جاذبه های فرهنگی در کنار سایر مواهب طبیعی به ارائه رهنمودهای لازم جهت توسعه میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان گمیشان جهت گسترش گردشگری در این منطقه باستانی پرداخته شود.

جغرافیا و توریسم

جغرافیای گردشگری به عنوان شاخه ای از علم جغرافیا، فعالیت های توریستی را به طور مجرد بلکه در قالب و در ارتباط با دیگر عوامل محیطی اعم از طبیعی و انسانی بررسی می کند.

حیات اقتصاد توریستی یک پدیده مکانی که بادیگر پدیده های موجود در ارتباط بوده و متقابلاً از آنها متأثر می شود. در هر مطالعه جغرافیای توریستی باید امکان فعالیت های توریستی و ویژگی های توریستی آن مورد مطالعه قرار گیرد همچنین رابطه این فعالیت با دیگر پدیده ها مشخص گردد. از این رو مطالعات جغرافیای توریستی آگاهی از دو قطب جغرافیا یعنی انسان و محیط که مناظر و چشم اندازهای توریستی جغرافیایی را تشکیل می دهند از ضروریات است. بنابر این جغرافیای توریستی به عنوان شاخه ای از جغرافیا دارای جایگاه ویژه و مستحکمی است (رضوانی، ۱۳۸۴، ۷).

جدول ۱. توسعه گردشگری براساس منابع فرهنگی

منبع	نمونه هایی از توسعه
قبل از تاریخ، باستان شناسی	مراکز تفسیری بازدید کننده، محل حفاریهای باستانشناسی، پارک ها و مناطق حفاظت شده پیش از تاریخ، سایت های باستان شناسی دریایی، مکان برگزاری جشن های پیش از تاریخ، نمایش ها و آداب و رسوم مربوط به پیش از تاریخ.
	سایت های تاریخی، معماری تاریخی، مکان های مقدس تاریخی، موزه تاریخ بشر، مراکز فرهنگی، نمایش های تاریخی، جشن ها، نقاط حساس تاریخی و پارک های تاریخی.
قومیت گرایی، دانش سنتی و آموزشی	مکان های مهم مربوط به افسانه ها و علوم سنتی، مکان های قومی مهم (آداب و رسوم، هنر، غذاها، لباس و اعتقادات)، مراکز فرهنگی، قومی و فرهنگی، نقاط حساس تاریخی، جشنواره ها، مزارع تفریحی، باغ ها، دهکده های سالمندان و دانشگاهها
صنعت، تجارت و حرفه ای گرایی	موسسات تولیدی و پردازشگر، بنگاه های کوچک و بزرگ، مراکز برگزاری کنفرانس، موسسات آموزشی، تحقیقاتی، مراکز برگزاری اجلاسها، هنرهای نمایشی، موزه ها و گالری ها.
سرگرمی، سلامتی، مذهب و ورزش ها	چشمه های آب معدنی، مراکز سلامتی، تفرجگاه های سلامتی، رستوران های اماکن مذهبی، میدین ورزشی، کلوب های شبانه، مراکز اجرای تئاتر، موزه ها (تاریخ، هنر، تاریخ طبیعی، علوم کاربردی، بچه ها، فرهنگ عامه و گالری هنری)

ماخذ: GUN، 2002 63

برنامه ریزی

برنامه ریزی در جامع ترین تعریف عبارت است از سازماندهی آینده برای دستیابی به هدفهایی معین. بنابراین در برنامه ریزی، یک عنصر قوی پیش بینی وجود دارد، زیرا تلاش می کند که آینده را اگر چه به صورتی جامع، از پیش تعیین کند. این جامعیت که ناشی از وجود عوامل زیادی است به صورت خیلی دقیق قابل پیش بینی نیست (ضرغام، ۱۳۸۹، ۷۷).

توسعه گردشگری

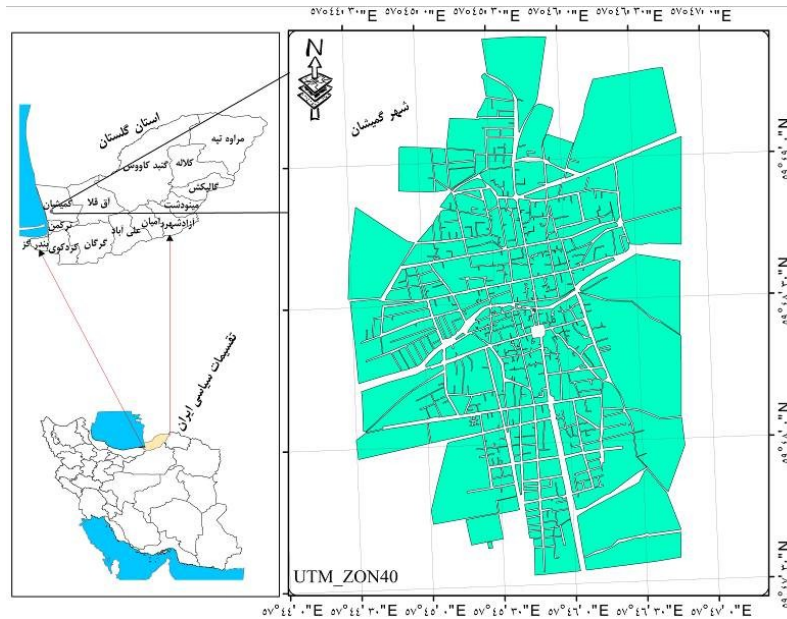
توسعه گردشگری یعنی تغییر و تحول گردشگری در طول زمان و در مقیاس‌های گوناگون جغرافیایی می‌باشد (ضیایی، ۱۳۸۸، ۲۲). اندیشمندان متعددی در علوم مختلف سعی نموده‌اند برای این فرایند تعریف جدیدی ارائه دهند. مایکل تودارو در کتاب توسعه اقتصادی در جهان سوم از توسعه چنین تعریف دارد: جریانی است که مستلزم تغییرات اساسی اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است (تودارو، ۱۳۷۰، ۷). همه توسعه‌ها، با تغییر همراه هستند (داس ویل، ۱۳۸۷، ۲۰۰).

بافت تاریخی و میراث فرهنگی

به مجموعه مظاهر مادی اطلاق می‌شود که خارج از وجود ما تحقق مادی و فیزیکی دارد. بیشتر ارزش‌های تاریخی و هنری بر آثار و مظاهر مادی مترتب است مانند شهرها، بناها، اشیاء و ...

۳. محدوده مورد مطالعه

شهرستان گمیشان یکی از شهرستان‌های استان گلستان ایران است. شهرستان گمیشان بین ۵۳ درجه و ۵۴ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۲ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۴۹ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی در قسمت غربی استان واقع شده است. این شهرستان از شمال به کشور ترکمنستان، از جنوب به شهرستان ترکمن، از شرق به شهرستان آق قلا و از غرب به دریای خزر محدود می‌شود. وسعت شهرستان گمیشان ۱۲۸۶/۱ کیلو متر مربع ۶/۳ درصد از مساحت استان و رتبه ۶ از نظر وسعت در بین شهرستان‌های استان می‌باشد. براساس تقسیمات اداری و کشوری تا سال ۱۳۸۹ این شهرستان از دو بخش (مرکزی، گل دشت)، دو شهر (گمیشان و سیمین شهر)، ۴ دهستان، ۳۲ آبادی مسکونی تشکیل شده است.

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه

۴. روش پژوهش

برای بررسی بافت تاریخی در توسعه گردشگری؛ شهرستان گمیشان از دو روش معیاری و قیاسی یا کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. فصل حاضر در برگزیده دو بخش است، به دین صورت که ابتدا در بخش توصیفی، با استفاده روش‌های آمار توصیفی به ارائه توصیفی حاصل از یافته‌های پرسشنامه و نیز اطلاعات اخذ شده از سازمان‌های ذی‌ربط بصورت جدوال و نمودارها پرداخته شده است و در بخش آمار تحلیلی در راسته فرضیه‌های نخست پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه‌ای توزیع گردیده که با جمع‌آوری پرسشنامه‌های توزیع شده، مشاهده شده که تعداد ۲۴ پرسشنامه برای انجام تجزیه و تحلیل‌های آماری غیرقابل استفاده هستند (۶/۲۵٪ از کل پرسشنامه‌ها). این پرسشنامه‌ها به دو علت: یک عدم کامل بودن و دوم به دلیل پاسخگویی ناصحیح از تجزیه تحلیل حذف شده‌اند. در مجموع ۱۰۰ پرسشنامه برای انجام تجزیه تحلیل‌های آماری وارد نرم افزارهای آماری شدند. نکته قابل توجه دیگر درصد پاسخگویی کامل به پرسشنامه‌ها است که در این تحقیق برابر با ۹۳/۷۵٪ می‌باشد. پرسشنامه برای مردم شهرستان و گردشگران و مسئولین تنظیم و در تجزیه و تحلیل‌ها مورد استفاده قرار گرفته شده است و در نهایت تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت تجزیه و تحلیل توصیفی، تحلیل آماری نرم افزار SPSS انجام

گرفته که نتایج حاصله در زیر آمده است. روش پژوهش و تحلیل داده های تحقیق، توصیفی و معرفی جاذبه موجود در شهرستان است. در این تحقیق برای تحلیل داده ها از روش های آماری استفاده شده است. بدین صورت که اطلاعات حاصل از پرسشنامه به محیط نرم افزار Excel و Spss26 منتقل و مورد بررسی قرار گرفته، سپس به منظور بررسی پراکنش و تحلیل فضائی داده ها و تهیه نقشه از نرم افزار GIS و Google Earth کمک گرفته شده است.

۵. تجزیه و تحلیل

۱.۵. فرضیه اول پژوهش

H1: بنظر می رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگر در شهرستان گمیشان مؤثر واقع گردد.
 H0: بنظر می رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگر در شهرستان گمیشان مؤثر واقع نگردیده است.
 اولین فرضیه ای که در ارتباط با موضوع پژوهش مطرح می گردد، این است که بین بافت تاریخی و جذب گردشگر در شهرستان گمیشان رابطه معناداری وجود دارد که این رابطه ممکن است به صورت مطلوب یا نامطلوب باشد، در ادامه به بررسی وضعیت هر یک از شاخص های این مؤلفه و فرضیه ای مربوطه پرداخته می شود. به منظور دستیابی به اهداف فرضیه اول پژوهش با توجه به نوع شاخص های موجود در مؤلفه اقتصادی از آزمون های ناپارامتریک فریدمن، کای اسکور یک طرفه و اسپیرمن استفاده شده است، که نتایج حاصل از آن در جدول های زیر آمده است.

جدول ۲. آزمون ناپارامتریک فریدمن جهت بررسی میزان تأثیرگذاری بافت تاریخی در توسعه گردشگری

ردیف	مؤلفه ها	میانگین رتبه ای	درجه آزادی	سطح معناداری
۱	تا چه میزان شناخت بافت تاریخی منطقه می تواند در جذب و افزایش گردشگر	۶/۷۲	۳	.۰/۰۰۰*
۲	وجود روستاهای تاریخی در منطقه با بافت و معماری تاریخی و فرهنگی تا چه میزان در گردشگری مؤثر بوده است	۷/۰۲		
۳	اثرگذاری تبلیغات ناکافی جهت شناساندن میراث فرهنگی (بافت تاریخی) منطقه در توسعه توریسم	۷		
۴	تا چه میزان شناخت و برنامه ریزی گردشگری تاریخی می تواند به توسعه توریسم منجر گردد	۷/۷۵		

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۶ سطح معناداری تا ۹۹٪ (*) سطح معناداری تا ۹۵٪ (***) عدم معناداری (NS)

بر اساس جدول (۴-۱۱) همان گونه که مشاهده می شود سطح معناداری ۹۹ درصد برای شاخص های مؤلفه مؤثر بر روی توسعه گردشگری از طریق بافت تاریخی بدست آمده است که این امر بیانگر تأثیر مثبت افزایش شناخت و معرفی ویژگی های تاریخی شهرستان گمیشان بر روی توسعه گردشگری تاریخی و فرهنگی شهرستان می باشد و با توجه به میانگین رتبه ای بدست آمده شاخص هایی که در زیر مجموعه ای بعد گردشگری تاریخی قرار گرفته اند از اهمیت یکسانی برخوردار نبوده اند، و با توجه به داده های جدول ذکر شده باید گفت تا چه میزان شناخت و برنامه ریزی گردشگری تاریخی می تواند به توسعه توریسم منجر گردد بیشترین تأثیر را با میانگین رتبه ای ۷/۷۵ به خود اختصاص داده و کمترین میزان تأثیرگذاری مربوط به تا چه میزان شناخت بافت تاریخی منطقه می تواند در جذب و افزایش گردشگر با میانگین رتبه ای ۶/۷۲ می باشد، که با توجه به این یافته ها می توان به این نتیجه دست یافت که افزایش سرمایه گذاری های در راستای تبلیغات و شناخت بافت تاریخی شهرستان گمیشان و میراث فرهنگی موجود در این شهرستان می تواند منجر به توسعه گردشگری در این شهرستان گردد که این مسئله می تواند باعث افزایش سود آوری در این بخش گردد.

جدول ۳. آزمون ناپارامتریک کای اسکوئر یکطرفه جهت بررسی میزان تأثیرگذاری بافت تاریخی موجود در شهرستان گمیشان در توسعه

گردشگری این شهرستان

ردیف	مؤلفه ها	ضریب کای اسکوئر	درجه آزادی	سطح معناداری
۱	تا چه میزان شناخت بافت تاریخی منطقه می تواند در جذب و افزایش گردشگر	۶۲/۹۲۰	۳	۰/۰۰۰*
۲	وجود روستاهای تاریخی در منطقه با بافت و معماری تاریخی و فرهنگی تا چه میزان در گردشگری مؤثر بوده است	۹۱/۳۰۰	۴	۰/۰۰۰*
۳	اثرگذاری تبلیغات ناکافی جهت شناساندن میراث فرهنگی (بافت تاریخی) منطقه در توسعه توریسم	۹۳/۹۲۰	۳	۰/۰۰۰*
۴	تا چه میزان شناخت و برنامه ریزی گردشگری تاریخی می تواند به توسعه توریسم منجر گردد	۱۲۳/۹۵۰	۴	۰/۰۰۰*

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶ سطح معناداری تا ۹۹٪ (*) سطح معناداری تا ۹۵٪ (***) عدم معناداری (NS)

بر اساس جدول (۴-۱۲) با توجه به نتایج آزمون کای اسکوئر یکطرفه همانگونه که مشاهده می‌شود بافت تاریخی موجود در شهرستان و اثرگذاری آن در جذب گردشگر گرفته شده که نتایج این آزمون حاکی از آن است که تا سطح ۹۹ درصد معنادار بوده و این دستاورد بدین معنا می‌باشد که موجب پیشرفت و جذب گردشگر می‌گردد و با توجه به مقدار معناداری که در تمامی مولفه‌های مورد سنجش از بافت تاریخی در جذب گردشگر گرفته شده است برای مشخص نمودن میزان اثرگذاری هر مولفه بهتر است بر مبنای مقدار آماره آزمون موجود در جدول کای اسکوئر بپردازیم که این میزان در مولفه‌های گوناگون متغیر است بگونه‌ای که مولفه تا چه میزان شناخت و برنامه ریزی گردشگری تاریخی می‌تواند به توسعه توریسم منجر گردد دارای بیشترین مقدار کای اسکوئر با میزان ۱۲۳/۹۵۰ و مولفه تا چه میزان شناخت بافت تاریخی منطقه می‌تواند در جذب و افزایش گردشگر داری کمترین میزان کای اسکوئر با میزان ۶۲/۹۲۰ نکته قابل تأمل در این بخش این مسئله می‌باشد که مولفه‌های که بیشتری اثرگذاری و کمتری اثرگذاری را از آزمون کای اسکوئر دریافت نموده‌اند دقیقاً همانند مولفه‌های مهم در بخش آزمون فریدمن بوده‌اند که این مسئله تأیید کننده این دو آزمون است که به نتایج همسانی رسیده‌اند

۲.۵. فرضیه دوم پژوهش

H1: به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان می‌گردد.

H0: به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان نمی‌گردد.

دومین فرضیه‌ای که در ارتباط با بررسی نقش بافت تاریخی در توسعه گردشگری شهرستان گمیشان مطرح می‌گردد، این است که بین برنامه‌ریزی‌های گردشگری صورت گرفته در میراث فرهنگی شهرستان گمیشان و توسعه گردشگری این شهرستان رابطه وجود دارد. که این رابطه ممکن است به صورت مطلوب یا نامطلوب باشد، در ادامه به بررسی وضعیت هر یک از شاخص‌های این مؤلفه و فرضیه‌ی مربوطه پرداخته می‌شود. به منظور دستیابی به اهداف فرضیه اول پژوهش با توجه به نوع شاخص‌های موجود در مؤلفه اجتماعی و فرهنگی از آزمون‌های کلموگروف و تی تک نمونه‌ای استفاده شده است.

جدول ۴. ارزیابی نتایج نظرات افراد مورد مطالعه از تأثیرگذاری برنامه ریزی های صورت گرفته بر توسعه گردشگری شهرستان آنها با استفاده از آزمون کلموگروف

سطح معناداری	آماره آزمون	حجم نمونه	گویه
۰/۰۰۰*	۰/۲۳۱	۱۰۰	اقامتگاه ها یا مکان های سکونتی برای گردشگران، چقدر در وضیت گردشگری فرهنگی منطقه تاثیرگذار است
۰/۰۰۰*	۰/۲۸۵	۱۰۰	شرایط نامناسب راه های ارتباطی منتهی به آثار تاریخی- فرهنگی، تا چه میزان در توسعه گردشگری اثرگذار است
۰/۰۰۰*	۰/۲۴۹	۱۰۰	تا چه میزان بازدید مکرر و غیر اصولی باث آسیب رساندن به بافت های تاریخی می گردد

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۶ سطح معناداری ۹۹٪ (***) سطح معناداری تا ۹۵٪ (***) عدم معناداری (NS)

با توجه به آزمون بالا جهت بررسی توزیع نرمال داده ها گرفته شده است با توجه به سطح معناداری اختصاص یافته به هریک از بخش های برنامه ریزی شده از سوی مدیران محلی که بر روی توسعه گردشگری تاریخی مؤثر هستند با در نظر گرفتن مقدار آماره آزمون اختصاص یافته به هر زیرموضوع می توان این گونه نتیجه گرفت که با توجه به مقدار معناداری مقدار ۰/۰۰۰ نشان از رد فرض صفر دارد. یعنی دلیلی برای تأیید این فرضیه که "نمونه مورد نظر از توزیع نرمال بر خوردار می باشد"، وجود ندارد. به عبارتی توزیع این نمونه، نرمال نمی باشد. و بین داده ها در بین این آزمون توزیع متفاوت وجود دارد به عبارت کلی: نظرات افراد در پاسخ گویی به بخش های مرتبط به این جدول متفاوت بوده است. و جهت تکمیل عملکرد این آزمون از آزمون زیر (تی تک نمونه ای) استفاده می کنیم که علت استفاده از آزمون تی بدلیل توزیع نرمال داده های در آزمون کلموگروف می باشد که نتوانسته از طریق آن آزمون به هدف مذکور دست یافت به همین دلیل از آزمون مکمل تی تک نمونه ای در این قسمت استفاده می شود.

جدول ۵. آزمون تی تک نمونه ای جهت بررسی میزان تأثیرگذاری طرح های شهری بخصوص طرح پیامبر اعظم بر روی ویژگی اجتماعی و فرهنگی شهروندان

شاخص	حجم نمونه	درجه آزادی	مقدار آماره آزمون T	سطح معناداری
اقامتگاه ها یا مکان های سکونتی برای گردشگران، چقدر در وضیت گردشگری فرهنگی منطقه تاثیرگذار است	۱۰۰	۹۹	۲۱/۱۲	۰/۰۰۰*
شرایط راه های ارتباطی منتهی به آثار تاریخی- فرهنگی، تا چه میزان در توسعه گردشگری اثرگذار است	۱۰۰	۹۹	۳۵	۰/۰۰۰*
تا چه میزان بازدید مکرر و غیر اصولی باث آسیب رساندن به بافت های تاریخی می گردد	۱۰۰	۹۹	۱۲/۳۶	۰/۰۰۰*

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۶ سطح معناداری ۹۹٪ (***) سطح معناداری تا ۹۵٪ (***) عدم معناداری (NS)

با توجه به جدول بالا که از طریق آزمون تی تک نمونه ای به سنجش میزان اثرگذاری برنامه ریزی های صورت گرفته در بخش گردشگری مرتبط با میراث فرهنگی و تاریخی شهرستان گمیشان بر روی توسعه گردشگری این شهرستان انجام گرفته که نتایج حاکی از این مسئله می باشد که این برنامه ریزی ها توانسته اند تا سطح بالایی اثرگذاری مثبتی را بر روی توسعه گردشگری این بخش بگذارند بطوری که تمامی مولفه های مورد سنجش دارای سطح معناداری تا ۹۹ درصدی می باشند که این نشان از اهمیت و اثرگذاری این برنامه ها بر روی توسعه گردشگری منطقه شده اند البته میزان اثرگذاری هریک از مولفه ها متناسب با آماری آزمون تی تک نمونه ای متفاوت است بطوری که بیشترین اثرگذاری را مولفه شرایط راه های ارتباطی منتهی به آثار تاریخی- فرهنگی، تا چه میزان در توسعه گردشگری اثرگذار است که تغییر آن در سوال های اخیر از وضعیت نامناسب توانسته به وضعیت مطلوبی انجام بگیرد که باعث توسعه گردشگری در این منطقه بشود و مقدار آماره آزمون اختصاص یافته به این مسئله ۳۵ می باشد و کمترین مقدار آماره آزمون با مقدار ۱۲/۳۶ به مولفه تا چه میزان بازدید مکرر و غیر اصولی باث آسیب رساندن به بافت های تاریخی می گردد که به برنامه ریزی های اختصاص یافته در راستای کاهش اثرات گردشگران بر روی بافت های تاریخی شهرستان منجر گردیده که هنوز هم میزان رضایت از این بخش به مقداری پایین می باشد که می توان از طریق فرهنگ سازی و برنامه ریزی های در سطح ملی و محلی از اثرگذاری منفی ورود گردشگران به بافت های تاریخی کاسته شود.

۶. نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

۶.۱. فرضیه اول

پس از ارائه یافته‌های تحقیق در فصل چهارم، در این فصل به بررسی فرضیات مطابق با یافته‌ها و داده‌های میدانی بدست آمده و تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای و نقشه‌ای پرداخته می‌شود:

اولین فرضیه پژوهش این چنین بیان گردیده که، بنظر می‌رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگری در شهرستان گمیشان اثرگذار واقع گردد. با توجه به تحلیل‌های ارائه شده در بخش ابتدای فصل چهارم در تحلیل‌های که در بخش آزمون‌های آماری انجام گردیده شد. این چنین می‌توان نتیجه گرفت: این فرضیه را می‌توان با سطح اطمینان بسیار بالایی تأیید نمود. بخاطر این امر که میزان مراجعه کنندگان به شهرستان گمیشان اکثریت به این منطقه و بافت تاریخی این شهرستان مراجعه می‌نمایند و یکی از مهمترین دلایل جذب گردشگر شهر محسوب می‌شود و با توجه به خروجی‌های حاصله از آزمون فریدمن و کای اسکور می‌توان اینگونه استدلال نمود که بافت تاریخی این شهرستان می‌تواند بعنوان مهمترین عامل در جذب گردشگر محسوب شود بطوری که باعث توسعه گردشگری این شهر در آینده نچندان دور محسوب می‌شود.

جدول ۶. نتایج فرضیه اول پژوهش

ردیف	فرضیه اول	تایید	عدم تایید
۱	H1: بنظر می‌رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگری در شهرستان گمیشان اثرگذار واقع گردد.	*	
۲	H0: بنظر می‌رسد بافت تاریخی توانسته در جذب گردشگری در شهرستان گمیشان اثرگذار واقع نشده است.		*

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

۶.۲. فرضیه دوم پژوهش

به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان می‌گردد. با توجه به موضوع این فرضیه که به ویژگی برنامه‌ریزی صورت گرفته تأکید دارد این فرضیه را با استفاده از آزمون‌های پارمتریک آن مورد استفاده قرار داده‌ایم. از قبلی آزمون‌های توزیع نرمال کلموگروف و تی تک نمونه‌ای با توجه به آزمون‌های استفاده شده در فصل یافته‌های تحقیق برای این برای رسیدن به هدف پژوهش که همان تأیید یا عدم تأیید این فرضیه می‌باشد استفاده نموده‌ایم. با در نظر گرفتن معیارهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته شده در امر برنامه‌ریزی از زیر ساختی تا فرهنگ سازی می‌توان اینگونه نتیجه گیری نمود که مابین برنامه‌ریزی صورت گرفته شده از سوی مدیران محلی و توسعه گردشگری در شهرستان گمیشان بالاخص گردشگری تاریخی رابطه معنی داری موجود است پس در نتیجه فرضیه مذکور مورد تأیید قرار می‌گیرد.

جدول ۷. نتایج فرضیه دوم پژوهش

ردیف	فرضیه دوم	تایید	عدم تایید
۱	H1: به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان می‌گردد.	*	
۲	H0: به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در رابطه با گردشگری میراث فرهنگی و تاریخی موجب توسعه گردشگری شهرستان نشده است.		*

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

۶.۳. راهبردهای توسعه گردشگری تاریخی

با توجه به نتایج بدست آمده و تحلیل داده‌ها مهمترین راهبردهای توسعه منابع گردشگری بخصوص گردشگری تاریخی در سطح محدوده تحقیق شهرستان گمیشان به شرح زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ۱) ایجاد بانک اطلاعاتی از وضعیت، نوع و شرایط جاذبه‌ها در شهرستان جهت استفاده در طرح‌ها و مطالعات فرادست به منظور شناسایی کامل بافت تاریخی و برنامه‌ریزی در خصوص آنها؛

- ۲) ایجاد شرایط لازم جهت حفاظت از جاذبه های گردشگری موجود در بخش های تاریخی و میراث فرهنگی شهرستان؛
- ۳) ایجاد شرایط مناسب جهت توسعه مناطق نمونه گردشگری در شهرستان به عنوان نقاط جاذب گردشگر جهت جذب و افزایش مدت ماندگاری گردشگران به ویژه در منطقه سنتی و بافت های تاریخی شهرستان؛
- ۴) ارتقا سطح کمی و کیفی مناطق امکانات ارائه شده به گردشگران در شهرستان جهت جذب گردشگران بیشتر؛
- ۵) فراهم نمودن شرایطی جهت ایجاد امکانات و تأسیسات در منابع و جاذبه های گردشگری به ویژه در بافت های تاریخی شهرستان؛
- ۶) شناسایی ظرفیتهای گردشگری شهرستان گمیشان با رویکرد صنایع دستی محدوده تحقیق؛
- ۷) معرفی منابع و جاذبه های گردشگری محدوده تحقیق در ابعاد منطقه ای و ملی؛
- ۸) نظارت و تجدید نظر در منابع و جاذبه های که بلحاظ ظرفیت و برد دارای نواقصی هستند و برطرف نمودن مسائل حاد بلحاظ محیط زیستی و غیره جهت بالا بردن سطح جاذبه؛
- ۹) نظارت دستگاههای ذیر ربط بر نحوه استفاده از منابع و جاذبه ها و ارزیابی و کنترل اثرات منفی حضور گردشگران در سطح محدوده تحقیق و تدوین برنامه هایی جهت ایجاد مراکز تفریحی توریستی در نقاط تاریخی با در نظر گرفتن مسائل مرتبط با حفظ میراث فرهنگی

۷. منابع

۱. ابراجی مریانی، مریم. ۱۳۸۰، طراحی مجموعه توریستی -تفریحی جوکندان تالش، پایان نامه کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه تبریز
۲. ابراهیم زاده، عیسی، ضیایی، محمود، دلشاد. ۱۳۹۱، اصول و فرآیند برنامه ریزی راهبردی توسعه توریسم، مشهد، انتشارات صحرا شرق
۳. بونی فیس، پرسیلا. ۱۳۸۰، مدیریت گردشگری فرهنگی، ترجمه: محمود عبدالله زاده
۴. تریگ، پیترو. ۱۳۷۸، بررسی صنعت جهانگردی و صنعت فراغت، مترجمین: مرتضی احمدی، جوادپور، اردکانیان، انجمن خدمات فرهنگی ایرانیان خارج از کشور
۵. توحیدی، فائق. ۱۳۸۸، آشنایی با میراث فرهنگی، تهران، انتشارات سبحان نور
۶. تودارو، مایکل. ۱۳۷۰، توسعه اقتصادی در جهان سوم، مجموعه برنامه و توسعه تهران، سازمان برنامه و بودجه، جلد اول
۷. تیموثی، دالن جی، نیوپان، جیان پی. ۱۳۸۹، میراث فرهنگی و گردشگری در کشورهای در حال توسعه، مترجمین، اکبر پورفرج، جعفر باپیری، تهران، انتشارات مهکامه
۸. جان لی. ۱۳۷۸، گردشگری و توسعه در جهان سوم، ترجمه: رکن الدین افتخاری، شرکت چاپ و نشر بازرگانی
۹. جهانی، ولی. ۱۳۸۷، جاذبه‌های تاریخی گلستان، گرگان، انتشارات فرهنگ ایلیا
۱۰. جهانی، ولی. ۱۳۹۰، نیم نگاهی به محور گردشگری تاریخی و طبیعی روستای یسن (دیلیمان)، مجله مدیریت جهانگردی، شماره ۳۴
۱۱. حافظ نیا، محمدرضا. ۱۳۸۷، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت
۱۲. خاکبان، مژگان. ۱۳۹۰، آسیب‌های موردی در بناهای تاریخی، مدیریت جهانگردی، شماره ۳۴
۱۳. داس ویل، راجر. ۱۳۸۴، مدیریت جهانگردی: مبانی، راهبردها و آثار، ترجمه: سید محمد اعرابی، داوود ایزدی، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی
۱۴. داغستانی، سعید. ۱۳۹۱، جاذبه‌های گردشگری، مفاهیم، مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران، انتشارات مهکامه
۱۵. دلاور، علی. ۱۳۸۰، مبانی نظری و علمی پژوهشی در علوم انسانی و اجتماعی، انتشارات رشد
۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۶۰، لغت نامه جلد ۱۹، دانشگاه تهران
۱۷. ذوالفقاری، حسن. ۱۳۸۹، آب و هواشناسی توریسم، تهران، انتشارات سمت
۱۸. رضائی، پرویز، رضا خوشرفقار و سمیه قدرتی. ۱۳۸۹، ارزیابی عناصر جذب گردشگر در شهرستان رودبار با تاکید بر عوامل طبیعی، فصلنامه اندیشه جغرافیایی، ۳۷، دانشگاه زنجان.
۱۹. رضائی، پرویز و فریدون عزیزاده. ۱۳۸۹، بررسی توان‌های اکوتوریستی شهرستان رودبار با تاکید بر توانایی‌ها و محدودیت‌های عناصر اقلیمی، همایش منطقه‌ای توسعه پایدار شهرستان رودبار، ۷ اسفند ۱۳۸۹، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودبار
۲۰. رضوانی، علی اصغر. ۱۳۸۲، جغرافیا و صنعت توریسم، دانشگاه پیام نور
۲۱. سلطانی، مهرداد. ۱۳۸۸، بازآفرینی مرکز شهر (توسعه گردشگری بر محور تاریخی شهر، ماهنامه تخصصی منظر، شماره ۵۰، سال او
۲۲. شالچیان، طاهره. ۱۳۸۵، آداب و فرهنگ سفر، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران
۲۳. شیعی، بیژن. ۱۳۸۳، جامعه شناسی گردشگری، انتشارات وارسته
۲۴. شکوئی، حسین. ۱۳۵۴، مقدمه‌ای بر جغرافیای جهانگردی، تهران، موسسات تحقیقات اجتماعی
۲۵. شکوئی، حسین. ۱۳۸۴، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، تهران، انتشارات گیتاشناسی
۲۶. ضیایی، محمود. ۱۳۸۸، جغرافیای گردشگری، تهران، دانشگاه پیام نور
۲۷. ضرغام، حمید. ۱۳۸۹، برنامه‌ریزی توسعه جهانگردی، رویکردی هم‌پوند و پایدار، تهران، انتشارات مهکامه
۲۸. علی اکبری. اسماعیل، ۱۳۹۲، جغرافیای گردشگری ایران، تهران، انتشارات سمت
۲۹. فخرالسادات، امین. ۱۳۸۴، روش‌های مقدماتی آماری در روانشناسی، انتشارات سمت
۳۰. فیض بخش، هوشنگ. ۱۳۵۵، صنعت جهانگردی در ایران و جهان، مرکز عالی خدمات جهانگردی و اطلاعات
۳۱. کرمی، عبدالله. ۱۳۹۲، راهنمای گردشگری گلستان، گرگان، شرکت نگاه گویا
۳۲. گی، چاک، وای. ۱۹۹۴، جهانگردی در چشم‌اندازی جامع، مترجمین: علی پارسایان، سید محمد اعرابی، دفتر پژوهشهای فرهنگی
۳۳. گولتا، گولیمو. ۱۳۷۴، روانشناسی توریستی، ترجمه محمد حسن افضلی نژاد، انتشارات تالار کتاب
۳۴. محلاتی، صلاح الدین. ۱۳۸۰، درآمدی بر جهانگردی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
۳۵. منشی زاده، رحمت الله. ۱۳۸۴، اندر مقوله گردشگری، تهران، انتشارات پیام مولف
۳۶. مدنی، علی. ۱۳۸۴، مفاهیم و روش‌های اساسی آمار، انتشارات سمت
۳۷. معین، محمد. ۱۳۷۶، فرهنگ فارسی، جلد دوم، انتشارات امیر کبیر
۳۸. نصوری، م. ۱۳۸۹، بررسی چالش‌ها و فرصت‌های گردشگری در مناطق روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی رشت
۳۹. ولا، فرانسوا، یونیل، بیچریل. ۱۳۸۴، گردشگری بین المللی، مترجمین: محمد ابراهیم گوهریان، محمد مهدی کتابچی، انتشارات امیر کبیر.
۴۰. اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان، ۱۳۸۹، راهبردهای توسعه گردشگری در شهرستانهای استان گلستان، شرکت مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (سپ)
۴۱. روابط عمومی سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان سال ۱۳۹۱
۴۲. سازمان جهانی جهانگردی (WTO) ۱۹۹۵

۴۳. سازمان جهانی گردشگری (۲۰۰۱)
۴۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان، ۱۳۸۵، ص ۲۴
۴۵. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان، ۱۳۸۲، ص ۳۱
۴۶. سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان ۱۳۹۱
۴۷. سازمان هواشناسی استان گلستان ۱۳۹۵
۴۸. سالنامه آماری استان گلستان سال ۱۳۹۰
۴۹. سالنامه آماری سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان، ۱۳۹۰
۵۰. سرشماری نفوس و مسکن، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان ۱۳۹۰
۵۱. شرکت تحقیقات جهاد سازندگی، ۱۳۸۲، ۱۲۴)
۵۲. شرکت جهاد تحقیقات آب و آبخیزداری ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳
۵۳. شرکت سهامی آب منطقه ای گلستان، ۱۳۸۴

54. Gee, Makens, choy, 1989, the travel industry. (2ed), Newyork, NY: van Nostrand Reinhold, P12.
55. nskeep, Edward., 1991. "*Torism planning, An integrated a nd sustainable development approach. canada*", john wile & sons Inc
56. www.gashtaniha.com